

Oponentský posudek na habilitační práci

Název práce: Aspekty multilingvismu
Autor: Mgr. Marián Sloboda, Ph.D.
Místo řízení: Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha
Datum: 29.10.2023

Habilitační práce s názvem „Aspekty multilingvismu“, předkládaná v oboru „Lingvistika“ na FF UK v Praze, se věnuje sociolingvistické problematice v oblasti vícejazyčnosti v České republice. Habilitační práci tvoří ucelený soubor několika tiskem vydaných prací, které jsou doplněny drobnějšími doprovodnými studii – autorem sepsaných encyklopedických hesel publikovaných v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* (Karlík a kol. 2016). Jednotlivé výzkumné stati, které byly z větší části publikovány v angličtině v uznávaných zahraničních časopisech a nakladatelstvích, jsou popsány v úvodu, kde autor rovněž podává základní teoretické vymezení společenského multilingvismu, přibližuje teoretická východiska a celkovou koncepci práce a zasazuje ji do mezinárodního kontextu. Autor habilitační práce se oblastí vícejazyčnosti věnuje dlouhodobě, přičemž do posuzovaného souboru zahrnul pouze ty ze svých odborných studií, které se zabývají problematikou česko-slovenského multilingvismu. Díky tomu je posuzovaná habilitační práce tematicky koherentní a představuje ucelenou analýzu několika vzájemně propojených aspektů multilingvismu v českém prostředí.

Volba tématu a jeho aktuální relevance

Téma disertační práce je vhodně zvoleno, sociolingvistické aspekty komunikace představují jedno z významných nosných témat moderní lingvistiky. V obecné rovině má tato problematika důležitý interdisciplinární přesah a praktickou relevanci, např. do oblasti jazykové politiky, školství, kultury a práce s tradičními a novými menšinami. Práce je ukotvena v intencích české strukturně-funkční jazykovědy, která se tradičně systematicky zabývala vztahem mezi jazykem a uživateli stejně jako rolí jazyka ve společnosti (viz oblast jazykové kultury, teorie spisovného jazyka, atd.). Zároveň ale autor pracuje s moderními přístupy, které jsou zcela v souladu s aktuálním mezinárodním výzkumem v oblasti společenského multilingvismu. Právě zde spatřuji jednu ze silných stránek předkládané habilitační práce, která nejen že specifickou jazykovou situaci v ČR zprostředkovává pro zahraniční publikum, a tak velmi záslužně přispívá k zviditelnění ryze českých témat, ale hlavně se zapojuje do mezinárodního vědeckého dialogu a daná témata plnohodnotně a s přehledem řeší v kontextu evropské jazykovědy.

Pro české prostředí je právě téma česko-slovenského multilingvismu velmi zásadní vzhledem k politicko-spoločenským změnám, ke kterým došlo po rozpadu Československa, přičemž jazyková situace těchto dvou příbuzných a vzájemně srozumitelných jazyků je do

Masarykova univerzita, Filozofická fakulta

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno, Česká republika

T: +420 549 49 1510, E: info@phil.muni.cz, www.phil.muni.cz

Bankovní spojení: KB Brno-město, ČÚ: 85636621/0100, IČ: 00216224, DIČ: CZ00216224

V odpovědi, prosím, uvádějte naše číslo jednací.

značné míry unikátní. V posledních třech desetiletích se vztah mezi češtinou a slovenštinou v ČR ustaluje a společnost si hledá nové normy koexistence těchto dvou vzájemně srozumitelných jazyků. Zároveň dorůstá už druhá generace, pro niž je slovenština v podstatě cizím jazykem a která se s ní setkává velmi sporadicky. I když změny v nastavení jazykové situace jsou postupné a pro jednotlivce těžko postřehnutelné, je o to důležitější věnovat těmto proměnám pozornost, a to jak ze synchronního tak i diachronního hlediska.

Ve vztahu k volbě tématu nelze opomenout ani důležitost práce s ohledem na proměnu moderní české společnosti směrem k multikulturalismu a jazykové diverzitě, ke které dochází v posledním desetiletí v souvislosti s rostoucí globalizací, migrací a etablováním skupin z jiných jazykových a národnostních okruhů v ČR. V oblasti sociolingvistiky je těmto záležitostem věnována zásadní pozornost, především v oblasti tzv. superdiverzity (Vertovec 2009). Situaci v ČR autor s těmito vysoce aktuálními teoretickými přístupy velmi vhodně a adekvátně propojuje – např. kapitola 1 habilitační práce představuje jednu z prvních domácích studií, které zachycují nástup superdiverzity do české společnosti a mapují stav vícejazyčnosti v daném okamžiku.

Hodnocení práce

Po obsahové stránce nelze k předkládaným statím v souboru publikovaných prací vznést žádné zásadnější připomínky, neboť všechny prošly rigorózním předpublikačním recenzním řízením. Posuzovanou habilitační práci považuji za výsledek velmi kvalitního jazykovědného výzkumu, který rozhodně nezůstává na povrchu jevů, ale jde do hloubky a hledá systémové vysvětlení pro jazykovou realitu v českém prostředí.

Jak bylo naznačeno výše, šest publikovaných článků sdružených do habilitační práce představuje ucelený soubor, přičemž jednotlivé studie vymezující dílčí problémy (multilingvismus, menšinový jazyk, úřední jazyk, jazyková politika, semikomunikace, jazykový posun) jsou tematicky provázané, avšak nepřekrývají se. Obsaženy jsou jak teoreticky orientované články (S1, S2), tak i přehledové (S3) a případové studie (S4, S5, S6), na nichž autor prokazuje výbornou schopnost identifikovat relevantní jazykový materiál, zvolit vhodnou metodu pro jeho analytické podchycení a sofistikovaně (a zároveň srozumitelně) jej vysvětlit v širším společensko-kulturním kontextu.

První studie se zabývá přechodem české společnosti k superdiverzitě v kontextu aktuálních změn ve světě. Motivací pro tuto studii je rozpracování teoretických inovací pro sociolingvistický popis transformace jazykové situace v ČR pro rozpadu Východního bloku. Zajímavým zjištěním je detekování rezistence (na úrovni institucionální i individuální) vůči některým novým projevům diverzity, což je oblast, která si jistě zaslouží další badatelskou pozornost.

Druhá studie se zabývá otázkou menšinových jazyků a jejich kategorizací v ČR i ostatních zemích střední Evropy. Autor zde identifikuje několik odlišných přístupů vycházejících ze specifických socio-kulturních a historických tradic jednotlivých zemí a poukazuje na zajímavé okolnosti, za kterých byla v ČR mezi menšinové jazyky přijata i vietnamština, tj. jazyk nové (imigrantské) etnické menšiny. Důležité a nové je zde teoretické

uchopení kontrastu mezi tradičními autochtonními („starými“) menšinami a právě novými komunitami, které postupně proměňují jazykovou situaci v důsledku nastupující superdiverzity.

Třetí studie řeší problematiku úředního jazyka se zaměřením na pozici slovenštiny v právním řádu ČR. Studie si všímá difúzní povahy jazykového práva v ČR a postupného omezování slovenštiny. Autor zde správně poukazuje na to, že postupné vymezování situací, kde se slovenština v ČR může uplatňovat a uplatňuje, indikuje proměňující se „ideologické klima ve společnosti“.

Čtvrtá studie, kterou považuji v habilitační práci za zásadní, se zabývá vícejazyčností ve fyzickém (veřejném) prostoru, tedy oblastí, kterou moderní sociolingvistika řeší pod pojmem „jazyková krajina“ (linguistic landscape). Na základě bohaté materiálové báze zde autor věnuje pozornost delimitaci prostředí a situací, kde a kdy lze využít určité jazyky. Činí tak především na teoretické bázi jazykové politiky (jazykového plánování) ve vztahu k menšinovým jazykům, ale jako důležitou dimenzi identifikuje také kontrast soukromý vs. veřejný prostor a napětí mezi komunikačními normami a sociokulturními zájmy, které se odráží např. v různorodém využívání kombinace češtiny a angličtiny (turistický průmysl, atd.). Zajímavá je detekce absence slovenštiny ve veřejném prostoru, stejně jako existence společenského tlaku na veřejné zástupce původem ze Slovenska ke změně kódu, tj. k užívání češtiny. Otázkou zůstává, zda případné neúplné ovládnutí spisovné češtiny takové mluvčí následně spíše nedelegitimizuje, případně neslouží k jejich parodickému zesměšňování mezi širokou populací (viz Babišovy „motýle“). Výborným závěrem této studie je postřeh o „příbězích za“ (Hult 2009) daným materiálem, čím autor označuje „diskurzy a interakce, které osoby a instituce realizovaly již dříve ve vztahu k objektům jazykové krajiny“ a které nejsou pro analytika bezprostředně viditelné.

Pátá studie (napsaná ve spoluautorství s Mírou Nábělkovou) se zabývá semikomunikací ve specifické česko-slovenské formě bilingvní komunikace, a to na základě materiálů z online diskuzí na českém internetu. Studie analyzuje jazyková očekávání uživatelů (konkrétně nelibost některých uživatelů nad přítomností příspěvků ve slovenštině) i způsoby, jak jsou odchylky od očekávané normy diskurzivně a interakčně řešeny ostatními účastníky diskuzí. Studie tedy dokladuje, jak je vymezování užívání jazyků spontánně vyjednáváno na úrovni obyčejných mluvčích jazyka (v kontrastu k institucionální regulaci, jež je zachycena ve studii třetí) a nahlíží na toto vyjednávání z pohledu teorie jazykového managementu.

Konečně **šestá studie** řeší jazykový posun na základě případové studie komunikace slovenské rodiny žijící v ČR a v kontextu postupně probíhající jazykové asimilace u mluvčích slovenštiny. Na unikátní ukázce mezigenerační komunikace je zde zachycena dynamika využívání obou kódů a přepínání mezi mluvčími tří generací jedné rodiny, u které autor detekuje jasný jazykový posun. Klíčovou (avšak předvídatelnou) pro komunikaci ve slovenštině je (situační) přítomnost příslušnice nejstarší generace, ale také nejruznější (méně předvídatelné) situační aspekty jako interní motivace mluvčích (korekční tlaky, spontánnost, identifikace se skupinou, snaha o vědomé přizpůsobení, atd.). Studie představuje fascinující náhled do procesu neformálního vyjednávání a vymezování kódů z pohledu aplikované etnometodologické konverzační analýzy, přičemž přispívá k porozumění mechanismu, jakým uvnitř jazykové komunity dochází k postupnému jazykovému posunu.

Otázky k diskuzi

1. Otázka k S1: Superdiverzita stojí v protikladu ke koncepci homogenních národních států definovaných na základě imaginární identity (srov. Anderson 1983); má tato superdiverzita nějaké hranice, za nimiž nejen že nedochází k integraci (tradiční pojetí) ani k toleranci (superdiverzita) ale naopak k desintegraci? Habilitační práce naznačuje, že ve společnosti existují situace, kdy rezistence majoritní společnosti a institucí může narůstat – jaké jsou spouštěče těchto situací a jak tyto mechanismy fungují?
2. Otázka k S2: Jaké je aktuální nastavení české společnosti (např. s ohledem na migrační krizi z r. 2015) – dochází k proměně její tolerance a ochoty akceptovat jinakost (kulturní, jazykovou, atd.)? Jakou roli v tomto procesu hraje v ČR geografická dichotomie centrum vs. periferie (Praha/střední Čechy vs. regiony)? Jaký vliv měla/má proměna českého vnímání přítomnosti ukrajinských uprchlíků v ČR (rok 2022 vs. 2023)?
3. Otázka k S3: Jaké jsou odlišnosti v postavení češtiny/slovenštiny v právních rádech ČR/SR a jaké jsou důvody pro tyto rozdíly? Jaký je na Slovensku aktuální trend v přístupu k češtině a menšinovým jazykům? Jakým způsobem se superdiverzita začíná projevovat v SR?
4. Otázka k S4: Jaká je aktuální situace češtiny na Slovensku – jednak v jazykové krajině (viz Ferenčík 2023, který zmiňuje její absenci), jednak v míře společenského tlaku ohledně přítomnosti češtiny ve veřejném prostoru – je situace v SR paralelou situace v ČR, nebo je nějakým způsobem odlišná a specifická, případně proč?
5. Otázka k S5: Někteří uživatelé si (v příkladech citovaných v dané kapitole) stěžují na nesrozumitelnost slovenštiny. Existují doklady nějakých situací (i mimo daný materiál), kdy příslušníci mladé generace využijí pro překonání komunikačních problémů na ose čeština-slovenština třetí jazyk (typicky angličtinu ve funkci lingua franca)?
6. Otázka k S6: Využívají bilingvní jedinci z druhé/třetí generace strategického přepínání kódů i mimo vlastní rodinu, resp. existují kontexty a role, kde je jejich příklon ke slovenštině cílenou volbou (např. s ohledem na obecně pozitivní estetické vnímání slovenštiny v ČR, případně na „exotizaci“ vlastního jazykového projevu)?

Závěr

Habilitační práce Mgr. Mariána Slobody, Ph.D., *Aspekty multilingvismu*, splňuje požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru lingvistika a doporučuji ji k dalšímu postupu v habilitačním řízení.

29.10.2023, Brno

prof. Mgr. Jan Chovanec, Ph.D.